

ADAPTABILITATEA FAMILIEI ȘI PERSONALITATE MORALĂ ÎN PERIOADA POST-MODERNĂ

FAMILY ADAPTABILITY AND MORAL PERSONALITY IN POSTMODERN PERIOD

Andreea ARSENE

Universitatea din Pitești, Catedra de Psihologie, Facultatea de Științe Socio-Umane,

Tel: 0040-348-453290

E.mail: andreeaarsene@yahoo.com

ABSTRACT

According to Lazarus and Folkman (1984) family is a system able to adapt to the socio-cultural environment. The process of adaptability, in its classical approach, means learning and internalization. Also said, family develops coping mechanisms, an ensemble of skills which are interposed by an individual between him/her and the traumatic event in order to deal with minor to major stress. This paper tries to analyze, working with theoretic and empiric arguments, the way in which the Romanian society has been „modernized” and „post-modernized”. The paper argues the idea that Romanian society balances between the traditional family pattern and the modern pattern based on imitating other European societies.

Key words: family, adaptability, morality, postmodernity, Romanian society.

Din perspectiva pur psihologistă, axa etico-valorică a individului uman este analizată sub egida conceptului “caracter” parte compozită a personalității umane. Caracterul “exprimă schemă logică de organizare a profilului psiho-social al personalității, considerat din perspectiva unor norme și criterii valorice. În acest caz, el include: a) concepția generală despre lume și viața a subiectului; b) sfera convingerilor și sentimentelor socio-morale; c) conținutul și scopurile activităților ; d) conținutul aspirațiilor și idealurilor. Toate aceste elemente sunt corelate și integrate într-o structură funcțională unitară, prin intermediul unui mecanism de selecție, apreciere și valorizare (...) determină un mod relativ stabil de orientare și raportare a omului la ceilalți semeni, la societate în ansamblu și la sine însuși” (Golu 2005: 678-688).

A fost considerată ca necesară această definiție stricto sensu psihologică pentru a putea crea liantul între teorie și aspectul vizibil, al activității umane, condiționată în formare și desfășurare de către normele dobândite în familie de către individ. Iar familia a fost denumită extrem de des “barometru social”, “indicator al evoluției socio-economice” etc, cu alte cuvinte, analizând

grupul social de apartenență putem translata trăsăturile poporului de la general la particular – familia societate și demersul poate fi biunivoc.

Prezentul, cu tot apanajul de modificări la nivel micro și macrosocial, poate fi explicat prin globalizare (exemplu ar sta teoriile lui Wallerstein, Inkeles, A. MacIntyre); prin intrarea în fostul bloc est-european a modelelor occidentale, așa-zisele doctrine capitaliste; prin modificarea concepțiilor privitoare la propria ființă – axată pe social versus individualism, concentrare pe satisfacerea propriilor nevoi (Vlăsceanu 2007); prin apariția și schimbarea rolului femeii în viața socială și în economia de piață (cel mai des invocat este discursul S. de Beauvoir) (Beauvoir 2006) și așa mai departe.

Nici individualismul, nici graba celui de-al treilea Val, nici infuzia de modele globale, nu pot îndepărta nevoia, grija, preocuparea pentru etică, pentru valori morale, pentru norme, căci toate acestea stau în natura umanului. Chiar numai și deplângerea lipsei moralității, adesea stearpa ca finalitate și mai degrabă spectaculară, prin simplu fapt că a face raportare la “lipsa moralității, lipsa eticii, prezența corupției” etc ne aduce în prim plan existența, dacă se poate spune așa, a nevoii de moralitate: “ideea că spiritul este primar (dar că viața nu este secundară); ca virtuțile, oricum sunt înțelese, sunt necesare; în tiranie, pentru motive ce țin de prezervarea demnității umane, iar, în democrație, din rațiuni ce țin de constatarea simplă: virtuțile nu “locuiesc” într-un suflet singure și nici nu se impun de la sine; ele presupun întotdeauna voința (străduința) și sentimentul orientat valoric al omului (...) a fi moral este întotdeauna actual” (Morar 2004: 226-233).

Dacă moralitatea ar putea fi văzută ca puntea ce face legătura între persoana și social, atunci caracterul abstract al acesteia ar îmbraca dimensiunea acțională, ar putea privită ca un manifest în act, în comportament a ceea ce este preluat prin mimetism și educație. În științele familiei, norma este preluată la nivel conștient-inconștient de către copil, tradusă în fapt, învățată până la grad de deprindere, internalizată deci, și însușită ca fiind a sa personală.

Un exemplu ar putea fi oferit prin ceea ce Spondville numea “prima dintre virtuți și originea, poate, a tuturor celorlate (virtuți)” (Compte-Sponville 1998) politețea, ea formându-se la copilul mic, ca un amestec între etic și estetic, ca element anterior moralei, căci e mai puternică puterea exemplului decât argumentarea stearpă a rolului politeței în relația socială.

Revenind la abordarea sistemică, am putea vedea moralitatea ca ceea ce face să funcționeze sistemul social alcătuit din actorii sociali, subsistemele componente ale socialului, căci face trecerea de la și spre valorile generale și cele personale. Armonizarea ca ființă la cadrul general presupune, nu în linii restrictive și dominante, alinierea propriilor expectanțe la condițiile posibile și concrete generale de afirmare. Rezultatele procesului sunt ceea ce numim în psihologie satisfacție personală, conștiința de sine, Eu-I (cu toate fațetele), stimă de sine etc.

Personalitatea morală (Grigoraș 1982) poate fi identificată, ca atare, cu ființa morală a omului (adică ansamblul calităților morale ale omului, ca formă a respectului pentru morală și a însușirii calităților morale); cu aprecierea socială (criteriu ce distinge personalitatea nu numai după însușiri de fond, ci și după capacitățile care fac posibilă activitatea ca valoare socio-morală a individului – recunoașterea morală a personalității din partea celor din jur); cu identificarea voinței în afirmarea și formarea personalității morale (voința este “germenul a tot ceea ce este social – atât în elementele sale de simțire, cât și în cele de reprezentare”) (Gusti 1969 : 36); altă dimensiune în definirea personalității morale (Gusti 1969 : 33) este caracterul, termeni ce adesea, în limbajul uzual, se confundă (sunt totuși noțiuni complementare, nu identice – caracterul este înțeles ca ansamblu constant de însușiri iar personalitatea ca tot ce evoluează, se transformă, se adaptează la exterior).

În demersul de față, familia este privită ca un sistem ce se adaptează mediului socio-cultural, adaptare în accepțiunea clasică ca sumă de procese de asimilare și acomodare, deci învățare și internalizare. Sau, mai modern spus, familia dezvoltă *mecanisme de coping* – termen elaborat de Lazarus și Launtier în 1978, acesta desemnând un ansamblu de mecanisme și conduite pe care individul le interpune între el și evenimentul perceput ca amenințător, pentru a stăpâni, a ține sub control, pentru a tolera sau diminua impactul acestuia asupra stării sale de confort fizic și psihic. Lazarus și Folkman (Lazarus&Folkman 1984) l-au definit ca reprezentând ansamblul eforturilor cognitive și comportamentale destinate controlării, reducerii sau tolerării exigențelor, cerințelor externe și/sau interne care amenință sau depășesc resursele unui individ sau grup de indivizi.

Se vehiculează frecvent, în literatura de specialitate, idea că familia este într-o perioadă de criza determinată de mutațiile macrosociale, că se pierd valorile familiei tradiționale, că se afla în impas, că apariția noilor forme de conviețuire ale cuplurilor și emanciparea femeii vor duce la dispariția familiei etc. *Realitatea și analiza atentă inclusiv a istoricului familiei infirma viziunile pesimiștilor și permite abordarea sistemului familial ca pe un corp dinamic, ce ține pasul și, de ce nu, dă tonul evenimentelor sociale.* Tocmai de aceea am făcut apel în paragraful anterior la noțiuni ca adaptare, acomodare, asimilare, coping.

Vom reda în sprijinul ideii de procesualitate a familiei și al întregului context românesc un studiul consacrat profilului valoric al societății românești actuale. Este susținută teza „României pseudo-moderne” (Voicu 2006), nu atât în sens de societate cu modernitate artificială, de tip artefact, ci, mai ales, ca societate eterogenă, cu *segmente tradiționale, moderne și post-moderne.* „Pseudo-modernitatea” este identificată în special în ezitarea între participare și non-participare la acțiunile de interes public. Spațiul valoric românesc este structurat între lipsurile unei modernizării tehnologice nesuținute de una culturală, tendințele postmoderne preluat prin contagiune și dilema

participării la viața socio-politică. Instituțional și tehnologic, societatea românească a depășit faza de tradiționalism și oscilează între orientări moderne și post-moderne. Tradiționalismul se menține în sfera valorilor sociale. Aversiunea față de risc și credința în puterea explanatorie a religiei, chiar temperate cu o atitudine de respingere a fatalismului constituie astfel de reflexe.

Statul comunist totalitar, controlând la maximum viața societății, a sfârșit prin a inhiba valorile ce sprijină participarea civică și prin menținerea la nivel moderat a interesului pentru politică. În plus, a contribuit la adoptarea de strategii și valori ce implică evitarea riscului, dat fiind arbitrariul unei decizii politice opace și de necontrolat. Tensiunile societății pseudomoderne se traduc în comportamente aparent paradoxale, precum recursul la autoritatea protectoare a statului asociat unei evitări a responsabilităților față de acesta sau antreprenoriatul fără încredere în oameni și instituții, dar axat pe relații. Argumentarea acestui punct de vedere se face prin construirea și validarea unor modele path cu variabile latente, bazate pe date de sondaj. Societatea umană este una în continuă schimbare, în care „‘progresul’ este mai mult decât o ideologie; el este o ‘normă’ instituționalizată, structură extraparlamentară a acțiunii dedicată schimbării permanente a societății” (Beck, 1986: 200).

Schimbarea este deopotrivă una care vizează acumularea și creșterea economică, dezvoltarea tehnologică, eficientizarea modurilor de organizare socială, stabilirea scopurilor societății și a tipului de interacțiuni sociale, modificarea valorilor împărtășite de indivizi, grupuri și comunități. ultimele două secole ale mileniului doi a fost marcată de două procese majore afectând colectivitățile omenești de pe întreaga planetă: modernizarea și postmodernizarea. Ambele procese presupun restructurarea fundamentală a societății în ansamblul ei, inducând modificări în toate subsistemele vieții sociale. Se schimbă modurile de producție (subsistemul economic), modalitățile de administrare și stabilirea a scopurilor organizării sociale (subsistemul politic), patternurile de integrare și relaționare socială (subsistemul social), ca și mentalitățile și modul de a gândi al indivizilor, modul de structurare și evoluție a civilizației umane din restructurarea instituțiilor (subsistemul cultural).

Lucrarea de față își propune să caracterizeze la un nivel general măsura în care societatea românească a fost supusă modernizării și postmodernizării, aducând argumente teoretice și empirice în favoarea ipotezei unei Românie „pseudomoderne”, prinsă între tradiționalism și modernitate, dar și cu tendințe postmoderne, datorate contagiunii și imitării celorlalte societăți europene. Modernizarea a fost adusă de revoluția industrială, de raționalizarea vieții în general și a statului în particular. Societățile vest-europene și cele nord-americane au încheiat procesul către mijlocul secolului XX. Restul lumii a urmat patternuri identice sau apropiate de modernizare, specificitățile locale nuanțând procesul, fără a-i schimba însă esența.

Contemporaneitatea a adus în societățile vestice, considerate în general drept avansate, emergenta unei societăți definite fie drept postindustrială (Bell 1974), post-capitalistă (Bendix 1974), post-fordistă (Amin 1997; Lash&Urry 1987) sau a informației (Naisbitt 1988; Bell 1974) de către cei care au pus accentul pe schimbările din sfera economică; drept societate a capitalismului dezorganizat (Lash&Urry 1987) sau a riscului (Beck 1986; Giddens 1991) de către cei care au evidențiat schimbările ținând de organizarea politică; drept modernitate târzie, reflexivă (Giddens 1991), societate post-materialistă (Inglehart 1990), sau post-modernă (Lyotard 1993; Lash 1990; Jameson 1991) de către cei preocupați de schimbările culturale și de la nivelul relațiilor sociale. Denumită cel mai des drept societate postmodernă, noua societate se caracterizează prin orientarea explicită a indivizilor către nevoi superioare, printr-o toleranță crescută și acceptarea diversității stilurilor de viață, prin globalizare și resurgența guvernelor și comunităților locale și regionale.

România a început tranziția către modernitate în prima sa perioadă capitalistă și a continuat-o prin proiectul comunist. Acesta însă a prezentat particularitatea inhibării și chiar reprimării societății civile, ca și cea a inducerii unei puternici neîncrederi în capacitățile de administrator a statului. Fără a-și desăvârși modernizarea, în urma contactelor cu lumea vesteuropeană (ce au urmat căderii regimului comunist), societatea românească a început să preia - prin contagiune - valori și să imite comportamente de natura postmodernă. Pe de altă parte, lipsurile materiale au impus presiuni spre valorile tradiționaliste și adoptarea de comportamente conservatoare pentru a minimiza incertitudinea existențială. Societatea în ansamblul ei, este una oscilând între modernitate și tradiționalism, cu unele influențe postmoderne.

Tranziția ei nu este una strictă de la modernitate către postmodernitate sau de la tradiționalism către postmodernitate, ci implică atât procese de modernizare, cât și de postmodernizare. La acestea se adaugă dilema alegerii între comportamente de participare socială și politică și atitudini de așteptare, de adaptare pasivă la schimbările mediului social. Am numit o astfel de *societate drept pseudo-modernă*.

România (Voicu 2006) în perioada comunistă era inițial predominant agrară la sfârșitul războiului, însă societatea este transformată în urma industrializării forțate astfel încât la finele secolului, deși ocuparea în agricultură rămâne înaltă, ea este depășită de cea în industrie.

Cu puțin peste jumătatea populației locuiește în mediul urban, iar accesul la informație și educație este generalizat. Predictibilitatea mediului social este redusă datorită arbitrarului deciziei politice, a influențării justiției și lipsei de transparență a sistemului. Primele decenii postbelice au adus cu ele o relativă prosperitate, creștere economică, îmbunătățire a nivelului de trai. Creșterea continuă și în anii '70, axându-se pe transformarea fordistă a industriei și pe urbanizarea forțată. Au

loc și alte procese specifice modernizării: familia devine nucleară, participarea femeii pe piața muncii se generalizează, iar credința în capacitatea explanatorie a științei ia locul explicației religioase.

Societatea rămâne însă una închisă datorită controlului politic și imixtiunii acestuia în viața socială și în cea privată. Mobilitatea socială este posibilă, dar e limitată și condiționată de adeziunea cel puțin formală la ideologia oficială. Inovația socială este blocată prin statuarea socialismului ca purtător al cunoașterii absolute.

Declinul economic din anii '80 accentuează incertitudinea materială datorată favoritismelor, arbitrarului și lipsei de transparență a deciziei politice. Începe să se structureze o societate paralelă, informală, guvernată de relații clientelare și amoralism familial. Banfield (Banfield 1958) folosește termenul de amoralism familial pentru a explica modul de structurare al societăților din sudul Italiei: lipsa de încredere în indivizi sau grupuri din afara familiei, precum și dezvoltarea de legături aproape exclusiv în grupul principal de apartenență, frânează dezvoltarea societății în ansamblul ei nepermițând funcționarea adecvată a instituțiilor de producere a bunurilor publice. Totul se consumă și este judecat în cadrul familiei extinse sau al grupului restrâns de prieteni, normele particularistice dominându-le pe cele universalistice (în termenii lui Parsons).

Cu alte cuvinte, indivizii tind să aprecieze în situații sociale diferite nu conform unor reguli general valabile, reglate prin instituții formal recunoscute de lege, ci prin reguli diferențiate în funcție de relațiile de rudenie sau prietenie în care indivizii se află. Raritatea produselor destinate consumului zilnic este dublată de costurile neoficiale ale serviciilor publice, precum cele asociate educației (prin meditații sau contribuțiile obligatorii la fondul clasei, de exemplu) sau serviciilor sanitare (unde practica mitei este deja generalizată).

Toate acestea sunt de natură să încetinească și chiar să stopeze procesul de modernizare culturală. Așa cum sugerează Inglehart (Inglehart 1990), raritatea determină schimbări pe termen scurt în ierarhia priorităților indivizilor, readucând în prim plan preocuparea pentru asigurarea nevoilor de bază. Dar în cazul României, deprecierea nivelului de trai a continuat și în anii '90, chiar dacă raritatea a fost eliminată.

După 1989 sărăcia devine principala problemă în reprezentările societății. Încep să se structureze comportamente specifice perioadei începutului tranziției de la societatea tradițională la cea modernă. Părți importante din societatea românească prezintă caracteristicile descrise pentru începuturile industrializării: „în stadiile timpurii ale industrializării, familia lupta să își mențină unitatea colectivă tradițională. Membrii săi, indiferent dacă lucrează ca muncitori agricoli, sunt angajați în fabrici sau prestează munci domestice în casele gospodăriilor mai înstărite, continuă să își pună laolaltă resursele.

Ei fac vizite regulate acasă (în casa părintească) și continuă să se privească drept colectivitate. Pun bani la un loc și îi ajută pe cei tineri, pe bătrâni etc.” (Kumar 1999: 87). Practic, privatizarea modernă a vieții de familie și separarea ei de muncă sunt puse sub semnul întrebării. La rândul ei, familia nucleară se comporta mai degrabă ca gospodărie mixtă difuză (Mihăilescu 1998), ca o familie extinsă împrăștiată însă din punct de vedere teritorial în nuclee locuind în localități diferite, dar folosind în comun resursele disponibile.

Pe de altă parte, eliminarea controlului politic sever asupra colectivității da naștere la posibilitatea dezvoltării societății civile și a participării politice, dar mai ales face posibilă experimentarea și inovația socială. Dispare caracterul ierarhic dat relațiilor sociale de importanța statusului politic, permițând o creștere a mobilității sociale. Vechea ordine este amendată și pusă în discuție, societatea căutând să instaureze o nouă normativitate. Dezvoltarea comunicațiilor, accesul larg la informație, globalizarea aduc cu ele apariția unor comportamente de tip postmodern, preluate prin imitație și contagiune. Se adaugă aici diverse presiuni externe explicite, cum ar fi cele către toleranța și acceptarea diferențelor. Părți mici ale societății caută să preia moduri de a face față observate în țările vestice luate drept model. Este în special cazul emigranților care se întorc în țară, celor care călătoresc și vin des în contact cu lumea vestică, celor ce optează să lucreze perioade limitate de timp în străinătate etc.

Incertitudinea axiologică are cauze multiple, este vorba mai ales de schimbarea ordinii sociale, prin renunțarea formală la normativismul oficial, prin redefinirea binelui și răului (renunțarea la stereotipul comunismului „bun” și a capitalismului „inamic”). De la o societate în care reperele erau bine precizate, s-a trecut brusc la una a posibilităților multiple, oferind numeroase alternative în ce privește modurile de a face. Alegerile valorice, constrânse la maximum în comunism, au devenit greu de realizat în noua societate dominată de lipsa de predictibilitate. Justiția reprezentată drept influențată de corupție și interese personale, cu alte cuvinte arbitrară, ca și opacitatea ce persistă încă în luarea unora dintre deciziile politice și în desfășurarea unor activități de administrare a societății contribuie la creșterea incertitudinii asupra rezultatului acțiunilor proprii într-un mediu greu de controlat.

Același efect îl au globalizarea, presiunile către toleranța și acceptare a diversității, comportamentele de afirmare a identităților religioase, etnice, sexuale etc., toate acestea introducând în sistem elemente noi, necontrolabile. Pentru a putea fi suportat, nivelul ridicat de incertitudine axiologică ar necesita un nivel la fel de ridicat al securității materiale. Aceasta însă, așa cum am arătat, lipsește. Reacția firească în aceste condiții rezidă în adoptarea de valori și comportamente conservatoare, de minimizare a nesiguranței existențiale. Pe de altă parte, unele

comportamente moderne, ca și valorile asociate sunt extrem de prezente și greu de modificat data fiind istoria îndelungată în care s-au impus ca și dominante.

La polul opus sunt influențele postmoderne datorate contactului cu culturile vestice, practic vorbim de un mix de puternice tendințe tradiționale și moderne, asociate unor influențe și presiuni de natura postmodernă, amestec ce caracterizează societatea românească. Extinzând definiția lui Winiecki dincolo de latura economică, o să etichetăm o astfel de societate drept pseudomodernă (Sztompka (1993; 1999) folosește un termen similar: „fake modernity”): o societate (parțial) modernizată din punct de vedere cultural, aflată însă într-o criză economică cronicizată, dar și în contact cu culturi postmoderne. Societatea pseudo-modernă este o societate a unei modernități tensionate, dilematice, infirme, oscilând între tradiție și postmodernitate (Voicu 2006).

O opinie radicalistă, în explicarea influențelor epocii industriale și post-industriale ar fi considerarea căsătoriei (Grosu 1999: 120-122) un câmp de luptă în care unitatea compatibilităților s-a transformat într-o luptă a incompatibilităților datorită heterogenității sociale. Familia, dintr-un refugiu de afecțiune interpersonală devine un pol de detensionare socială datorită nevoii de compensare a individului împotriva controlului birocratic. Ca urmare a creșterii vitezei schimbărilor sociale și a mentalităților generațiilor familia nu mai este un factor de continuitate ci o arenă de confruntare a indivizilor. Egalizarea statuturilor sociale, în speță afirmarea femeii, căsnicia devine, din perspectiva autorului, o pistă de disputare a întâietății. Desacralizarea familiei o transformă dintr-un legământ sfânt într-o convenție pragmatică. Liberalizarea sexuală determină satisfacția intimă să devină un factor de frustrare. Procrearea naturală s-a transformat, datorită planificării nașterilor, într-o convenție subiectivă de sterilitate. Creșterea gradului de ocupare transformă familia dintr-un factor de întrajutorare într-o scenă de confruntare a pretențiilor. Preluarea socializării copiilor de către alți agenți de socializare (grădinițe, școli, cluburi, mass-media) modifică familia din agentul major al socializării primare într-o incidență a efectelor socializării secundare.

Familia post-modernă îmbrăca, este adevărat, noi chipuri, uneori prefera coabitarea în locul oficializării relației matrimoniale, controlează fertilitatea, se implică în acumularea de bunuri și în realizarea profesională de ambele părți, femeia “ ieșind ” din perimetrul gospodăriei, dar în același timp acordă timp, atenție, investește afectiv în fericirea partenerilor : “apare astfel relația pură, o relație socială ce a fost inițiată numai pentru ea însăși, pentru ceea ce poate obține fiecare persoană dintr-o asociere susținută cu cealaltă, și care se continuă numai în măsura în care amândoi partenerii consideră că le aduce suficiente satisfacții pentru ca fiecare s-o mențină .”(Giddens 2000: 153-187)

Ca atare, deși opiniile nefondate pe cercetări empirice suferă de girul credibilității, schimbarea structurii, formei, funcționalității familiei nu presupune și degradarea și decăderea

instituției familiei. Fiecare sistem din istoria omenirii se transformă constant în funcție de evenimentele și epocile specifice, începând de la organizarea politică, economică, până la cea culturală, religioasă.

Atunci apare întrebarea cum ar putea un ansamblu atât de activ, cu rol formator pentru individ-membru al cetății, să rămână neschimbat atunci când însăși cetatea se schimba? Ar fi nerealist să afirmăm că persoana se poate schimba/adapta/evolua numai în rolul de membru al unei comunități dar poate rămâne constant/să păstreze tipare arhetipale în rolul de membru al familiei. Influențele nu sunt numai de la macrosistem (comunitate) la microsistem (familie) ci au curs biunivoc, căci sistemul familial are granițe permeabile, realizează schimburi constante între sine și mediu, are tendința să își păstrează o stare de echilibru în funcție de condițiile externe, deci întrunește funcțiile specifice ale unui sistem.

Ca argumente ale opiniilor pesimiste privitoare la destrămarea familie, sunt semnalate creșterea numărului divorțurilor, al persoanelor ce preferă coabitarea sau celibatul în detrimentul mariajului, numărul crescut de abuzuri în cadrul familie – agresare, molestare, abuz sexual, formele noi de coabitare, ca de exemplu familia homosexuală etc. Dacă, însă, istoria familiei ar fi analizată cu atenție, s-ar putea observa că agresivitate în familie a fost considerată pentru secole ca ceva normal (exemple ne stau chiar proverbe în genul “bătaia este ruptă din rai”); fenomenul homosexualității a existat dintotdeauna, singura diferență fiind că în anumite epoci nu a fost acceptat social și legal; familiile nu se destrămau cu atâta rapiditate datorită impunerilor normelor religioase, legale sau economice, dar calitatea vieții în cuplurile menținute în felul acesta avea mult de suferit, comparativ cu satisfacția maritală în cuplul actual. Chiar și în prezent sunt comunități care preferă să nu semnaleze forurilor legale fenomenele anomice din cadrul familie (anumite comunități rurale sau congregații religioase), fapt ce nu garantează lipsa conflictelor, abuzurilor etc.

Ca și concluzie a acestei argumentări a diversității și a acceptării noilor forme de conviețuire amintim multitudinea de studii din domeniul antropologiei (de exemplu cercetările lui Levy-Strauss) (Levy Strauss 1973), etnologiei (ar putea fi date ca exemplu studiile lui I.Ghinoiu (Ghinoiu 2001) despre obiceiurile în diverse zone ale folclorului românesc, ce arăta bogăția credințelor și modurilor în care era văzută familia în ruralul tradițional), psihologiei și sociologiei.

Trecerea de la modernitate către postmodernitate (Voicu 2006) este una similară celei de la societățile tradiționale la cele moderne. Creșterea economică, consecință a globalizării și dezvoltării tehnologice, este însoțită de o punere în discuție a principiilor organizatorice ale societății. După cum sugerează Ulrich Beck (Beck 1986), progresul tehnologiei, dincolo de garantarea acumulării și

securității materiale, se dovedește a fi un factor generator de noi riscuri, în special de natura ecologică (poluarea) și fizicochimică (arma nucleară, compoziția alimentelor etc.).

Aceasta schimbă fundamental prioritățile societății: „nu mai suntem preocupați exclusiv cu a face natura utilă (folositoare), sau cu eliberarea umanității din constrângerile tradiționale, ci și, în mod esențial, cu probleme rezultând din dezvoltarea tehnico-economică în sine. Modernizarea devine reflexivă; devine propria sa temă”. Lupta pentru „pâinea zilnică” își pierde din urgență, emergând ideea că sursele bogăției sunt „poluate” prin efectele colaterale ale creșterii (Beck 1986). Interesul societății se îndreaptă tot mai mult spre „managementul politic și economic al riscurilor tehnologiilor actuale sau viitoare”. Eficiența statului birocratic – ca formă de administrare a bunurilor comune – este chestionată într-un efort de prevenire ale noilor riscuri.

Pe de altă parte, creșterea nivelului de aspirații și orientarea către nevoi superioare se manifesta prin afirmarea explicită a identităților de orice fel, prin realizarea unei diversități de stiluri de viață și moduri de consum. Lumea postmodernă este o lume pestriță, cu o varietate de oameni neasemănători interacționând în viața de zi cu zi. Relațiile sociale care se stabilesc sunt departe de normativitatea tradițională și modernă. Diversitatea scade predictibilitatea mediului social, diminuând posibilitatea indivizilor de îl controla. Incertitudinea axiologică tinde din nou să crească la nivele peste limita admisibilă data de securitatea materială.

Indiferent de stadiul de dezvoltare, societățile umane au căutat să rezolve problema controlării riscului. Așa cum sugerează Foucault (Burchell, Gordon, Miller 1991), soluția generală a fost aceea a normalizării: pe baza experiențelor acumulate, a cunoștințelor societății, colectivitățile dezvoltă modalități de control și, prin socializare, inoculează indivizilor valori care le conferă o orientare generală de reușita în viață în condițiile minimizării riscurilor.

Este vorba de căi universale de reducere a riscului și de creștere a certitudinii, orientate explicit spre maximizarea profiturilor (de orice natură ar fi acestea) în condițiile minimizării pierderilor. Aceste strategii general valabile sunt instituționalizate ca norme fundamentale, implicând valori împărtășite de întreaga societate, care funcționează drept principii esențiale de organizare a colectivităților umane. Procesul este denumit de Foucault drept *normativizare*.

În societatea tradițională, normativizarea presupunea minimizarea riscurilor prin apelul la definiții stricte ale societăților (în termeni de ierarhii de statusuri înnăscute) și ale mediului natural (controlat de forțele divine).

Modernitatea a adus cu sine cunoașterea rațională ca mijloc de control al incertitudinilor legate de natură și de mediul social. Postmodernitatea a extins și a modificat sensul raționalității, pe de o parte prin impunerea unor norme ale toleranței și acceptării diferențelor. Scopurile oamenilor sunt astfel redefinite și diferențiate. Indivizii nu mai sunt reprezentați drept standardizați, ci

dimpotrivă ca extrem de diferiți, iar acceptarea diferențelor devine un element cheie pentru menținerea echilibrului social și controlul incertitudinii.

În termenii lui Bourdieu, acest ansamblu de valori definitiv pentru o societate, ar putea fi denumit *habitus* generalizat: „*habitusul* este principiul generator și unificator care retrădește caracteristicile intrinseci și relaționale ale unei poziții într-un stil de viață unitar rezultat dintr-o selecție de persoane, bunuri, practici” (Bourdieu 1999:15; Bourdieu 1979). Mergând pe această linie, prin *habitus* generalizat ar putea fi definită acea parte a *habitusului* comună unei întregi societăți, care conferă specificitatea ei.

Habitusul generalizat al societăților tradiționale ar avea ca punct de reper credința religioasă și în caracterul predestinat al oamenilor, manifestându-se în practici de natura ‘tradițională’: respectarea obiceiurilor, evitarea riscurilor și a experimentării noului etc. În societățile moderne ar fi vorba de credința în puterea explanatorie a științei, în cunoașterea rațională, în standardizare, practicile fiind cele ale inovării tehnico-stintifice, ale experimentării senzoriale etc. Postmodernitatea aduce ca element central al *habitusului* generalizat reflexivitatea, acceptarea diferențelor și preocuparea pentru autoexprimare, găsindu-și manifestarea în toleranța și afirmarea identităților și stilurilor de viață.

Discutând despre raționalitatea lumii moderne, Foucault notă: „Poate ceea ce este cu adevărat important pentru modernitatea noastră [...] nu este atât etatizarea societății, cât mai ales mentalitatea guvernării aplicată statului” (Burchell, Gordon, Miller 1991:103). Prin mentalitatea guvernării se înțelege aici capacitatea societății de a-și controla propriul destin și conștientizarea expresia a acestui fapt. Societățile moderne se auto-guvernează prin structuri centralizate, înalt specializate, producând bunăstare standardizată pentru întreaga societate. Indivizii sunt astfel definiți încât ceea ce contează sunt în primul rând trăsăturile lor comune.

Comunitățile sunt la rândul lor reprezentate ca fiind slab diferențiate. Optica postmodernă asupra diferențelor este fundamental schimbată, iar nevoile și bunăstare îmbrăca forme distincte pentru grupuri ce împart același spațiu geografic, dar mai ales pentru comunități teritoriale diferite. Noua normativitate, proclamând acceptarea diferențelor și toleranța, a impus regândirea statului ca mod de organizare socială. Descentralizarea administrativă a statului și privatizarea serviciilor publice au înlocuit norma centralistă a statului modern. Globalizarea și transnaționalizarea au contribuit și ele la golirea de conținuturi a statului național.

CONCLUZII

Schimbarea socială poate fi așadar privită ca o schimbare continuă a riscurilor generate de mediul natural și de cel social. Din punct de vedere cultural, al valorilor sociale, interesant este modul în care are loc normativizarea, ca principal instrument prin care societățile pot controla riscul. Insecuritatea materială este legată de o respingere netă a tuturor riscurilor sociale: indivizii au un destin clar și bine precizat, controlat de forțele divine, iar modurile de a face sunt unice. Creșterea securității materiale permite acceptarea riscurilor și presupune comportamente active de control a lor, culminând cu asumarea riscului diferențierii între indivizi și definirea unei pluralități de destine diferite pentru persoane diferite. Relația dintre securitatea materială și incertitudinea axiologică este însă una biunivocă: cea dintâi nu poate fi sporită decât prin asumarea riscurilor, prin definirea flexibilă a scopurilor societății.

BIBLIOGRAFIE

1. AMIN, Ash, *Post Fordism: A Reader*, Blackwell, 1997.
2. BANFIELD, E.C., *Moral Basis of a Backward Society*, Free Press, New York, [1958] 1992.
3. De BEAUVOIR, Simone, *Al doilea sex*, Ed. Univers, București, 2006, Vol I-III.
4. BECK, Ulrich, *Risk Society*, Polity Press, 1986.
5. BELL, Daniel, *The Coming of the Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, Heinemann, London, 1974.
6. BENDIX, R., *Work and Authority in Industry*, University of California Press, Berkeley, 1974.
7. BOURDIEU, Pierre, *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, Ed. Meridiane, București, 1999.
8. BOURDIEU, Pierre, *La Distinction*, Editions du Minuit, Paris, 1979.
9. BURCHELL, Graham; Colin GORDON; Peter MILLER, (eds.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality: with two lectures by and an interview with Michel Foucault*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991, pp. 87-104.
10. COMPTE-SPONVILLE, Andre, *Mic tratat al marilor virtuți*, Ed Univers, București, 1998.
11. GHINOIU, Ion, *Panteonul romanesc. Dictionar*, Ed. Enciclopedică, București, 2001.
12. GIDDENS, Anthony, *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Stanford University Press, Stanford, 1991.
13. GIDDENS, Anthony, *Sociologie*, Ed. BIC ALL, București, 2000.
14. GRIGORAȘ, Ioan, *Personalitatea morală*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1982.
15. GROSU, Nicolae, *Tratat de sociologie. Abordare teoretică*, Ed. Expert, București, 1999.

16. GOLU, Mihai, *Bazele psihologiei generale*, Ed. Universitară, București, 2005.
17. GUSTI, Dimitrie, *Opera, Vol II*, , Ed. Academiei RSR, Bucuresti, 1969.
18. INGLEHART, Ronald, *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*, Princeton University Press, Princeton, 1990.
19. JAMESON, Fredric, *Postmodernism of The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham, 1991.
20. KUMAR, Krishan, *Modernization&Industrialization*, Encyclopedia Britannica, vol. 24, 15th Edition, pp. 255-266 in *Modernity. Critical Concepts*, vol I: *Modernization* ed. by Malcolm WATERS, Routledge, London and New York, [1990] 1999, pp.72-104.
21. LASH, Scott; John URRY, *The End of Organized Capitalism*, Polity Press, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
22. LASH, Scott, *Sociology of Postmodernism*, Routledge, New York and London, 1990.
23. LAZARUS, R.; S. FOLKMAN, *Stress, Appraisal and Coping*, Springer, New York, 1984.
24. LEVY-STRAUSS, Claude, *Antropologie structurala*, Ed.Politică, Bucuresti, 1973.
25. LYOTARD, Jean-François, *Condiția Postmodernă. Raport asupra cunoașterii*, Ed. Babel, București, 1993.
26. MORAR, Vasile, *Moralitati elementare*, Ed. Paideia, București, 2004.
27. NAISBITT, John, *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*, Grand Central Publishing, 1988.
28. VLĂSCEANU, Lazar, *Sociologie si modernitate: tranzitii spre modernitatea reflexive*, Ed. Polirom, Iasi, 2007.
29. VOICU, Bogdan, in vol. *Viața socială în România urbană*, Ed. Polirom, Iași, 2006.
30. SZTOMPKA, Piotr, *The Sociology of Social Change*, Blackwell, 1993.
31. SZTOMPKA, Piotr, *Trust. A Sociological Theory*, Cambridge Univeristy Press, Cambridge, 1999.